

ARHIVSKO GRADIVO BIĐ-BOSUTSKE VODNE ZADRUGE – IZVOR ZA PROUČAVANJE POVIJESTI VODOPRIVREDNE DJELATNOSTI SRIJEMSKOG PODRUČJA

129

Apstrakt: U ovom radu dat je prikaz sačuvanog arhivskog gradiva fonda Biđ-bosutska vodna zadruga 1924–1948. (HR-DAVU-VK-403) koje je Državni arhiv u Vukovaru preuzeo 2013. godine od Hrvatskih voda – Vodnogospodarskog odjela za srednju i donju Savu u Vinkovcima. Osnivanjem Vodne zadruge za obranu od poplave Save i isušenje bosutskog područja (Biđ-bosutska vodna zadruga) sa sjedištima u Vinkovcima i Sremskoj Mitrovici započelo se s prvim organiziranim zahvatima na području hidroregulacije i hidromelioracije čitavog bosutskog sliva koje je obuhvaćalo kompletan prostor današnjeg Srijema (hrvatski i srpski dio u Vojvodini). Sačuvani planovi izgradnje prvog cjelovitog savskog nasipa od Županje do Sremske Mitrovice 1928–1933. godine, regulacije poplavnih područja i kanalskih mreža, projekti izgradnje crpnih stanica i drugih vodograđevnih objekata (stražarnice, upravne zgrade), zapisnici sa sjednica organa upravljanja, normativni akti i tekući spisi svjedoče o organiziranoj vodograđevnoj djelatnosti na području Srijema u razdoblju od osnivanja zadruge 1924. do njena ukidanja 1948. godine. Nagon toga se uslijed zakonskih promjena vodograđevna služba centralizira u rukama resornih republičkih ministarstava u resoru poljoprivrede, a izvođenje radova povjerava privrednim državnim poduzećima.

Ključne riječi: *Biđ-bosutska vodna zadruga, Srem, Sremska Mitrovica, Vinkovci, vodoprivredna djelatnost, projektna dokumentacija, savski nasip, Državni arhiv u Vukovaru*

HISTORIJAT OSNUTKA I RADA BIĐ-BOSUTSKE VODNE ZADRUGE

Početak rada Biđ-bosutske vodne zadruge vezan je uz nastojanja državnih vlasti da se bogato nizinsko područje uz rijeku Savu sustavom nasipa i uređenja kanalske mreže zaštititi od učestalih godišnjih poplava koje su prijetile stanovništvu i otežavale kultiviranje poljoprivrednoga područja uz rijeku. Sa zaštitom od poplava izgradnjom nasipa započelo se još u vrijeme Vojne Krajine, kada su građeni sporadični zaštitni nasipi na području od Slavenskog Broda do Gunje, no nizinsko područje porječja Save istočno od Gunje i dalje je ostalo u velikoj mjeri nezaštićeno. Glavni je uzrok tome bio u ogromnom fondu bogatih slavonskih hrastovih šuma u državnom vlasništvu, čija je kakvoća upravo i ovisila o redovnim godišnjim poplavama rijeke Save.² Stalne poplave Save u XVIII i

¹ viši arhivist, stjepan.prutki@davu.hr

² Državni arhiv u Vukovaru (DAVU), Biđ-bosutska vodna zadruga (BBVZ), Referat o stanju

XIX stoljeću tako su za ondašnje vlasti imale više koristi negoli štete, unatoč činjenicama da je stanovništvo u poplavama proživljavalo pravu kalvariju, poput one koja se dogodila uslijed strahovite poplave 1775. godine.³ Tek se s modernizacijom privrede i sve jačom industrijalizacijom polako počela uviđati i potreba pomoći stanovništvu i zaštite vodoplavnih područja kako bi se donekle poboljšale gospodarske i zdravstvene prilike slavonskog područja, ugrožene propalim usjevima i uništenim poljoprivrednim zemljištima, te dodatno potencirane nastankom štetnih močvarnih područja povezanih s novim žarištima zaraznih bolesti. Tako se tek krajem XIX stoljeća pristupilo organiziranjem rješavanju pitanja isušivanja područja i zaštite od poplava.⁴

Problem se nastojao riješiti osnivanjem vodnih zadruga koje je regulirano *zakonskim člankom XXXIX. Ugarsko-hrvatskog sabora iz 1871. ob društviha za uređenje voda*, te kasnijim *Zakonom o vodnom pravu Kraljevina Hrvatske i Slavonije* iz 1891. godine⁵ koji je propisao niz mjera o pravu i korištenju voda kao javnog dobra, vodograđevnoj djelatnosti, ali i reguliranju mjera zaštite od poplave i odvodnji u nizinskim i brdskim područjima. Sve do tada poslove na reguliranju kanalskih mreža i naspila obavljale su mjesne općine prema dozvolama koje su izdavale nadležne kotarske i županijske oblasti.

Prema navedenim zakonskim odredbama, za takve je poslove sada bilo predviđeno osnivanje posebnih ustanova (*vodnih zadruga*) koje su činili svi mještani interesi (pojedinci i korporacije) koji su na pojedinim područjima posjedovali zemljišta ili druge nekretnine ili su, pak, od zadruga mogli imati koristi. Svi zahvati financirali su se putem vodnih doprinosa koji su se obračunavali prema površini i kategoriji zemljišta. Tako je već 1876. došlo do osnivanja *Društva za regulaciju rijeke Vuke* u Osijeku, što označava početak organiziranog vodnog gospodarenja u Hrvatskoj na suvremenim osnovama. No, kako se veći

Slika 1. Odluka Generalne inspekcije voda za Hrvatsku i Slavoniju u Zagrebu br. GV-1633/1922 o potrebi osnivanja vodne zadruga. DAVU, BBVZ, Spisi o registraciji i ustroju zadruga, kut. 4.

savskog nasipa, 1935. godina, kut. 107.

³ Hrvatski državni arhiv, Slavonska generalkomanda, predmet br. 6:12/1775.

⁴ Petar Elez, *Tri stoljeća hidromelioracije i hidromelioracije na području Vukovarsko-srijemske županije* (katalog izložbe), Državni arhiv u Vukovaru, Vukovar, 2016. O povijesti vodnog gospodarenja u porječju Save vidi također: Zlata Živaković Kerže, *Savski nasip u županjskom kotaru – stanje krajem 19. stoljeća*, Scrinia Slavonica, Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest, Slavonski Brod, 2001, 344-355; Ivan Nepomuk Spannbauer, *Odvodnja sa slavonske dravsko-dunavske nizine*, Osijek, 2006; Branko Vujasinović, *Razvoj vodograđevne službe u Hrvatskoj do početka 19. stoljeća*, Hrvatske vode, br. 21, Zagreb, 2013, 145-156.

⁵ Vidi u: Milan Smrekar, *Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, sv. IV, Zagreb, 1903, 632-744; *Zakon o vodnom pravu*, Sbornik zakonah i naredbah od godine 1892, komad IV, br. 6.

dio biđ-bosutskog bazena i savskog porječja nalazio na području tadašnje Vojne krajine, gdje su sve do njenog ukidanja 1881. vladali vojni, a ne civilni zakoni, osnivanje vodnih zadruga ipak se proteglo u naredna vremena.

Do inicijative osnivanja vodne zadruge za slavonsko-srijemsko područje bivše države došlo je tek 1914. godine kada je odlukom Kr. županijske oblasti u Vukovaru propisano da se radi izgradnje nasipa od Gunje do Sremske Mitrovice, te rekonstrukcije staroga nasipa od Županje do Gunje, obavezno ima osnovati jedna ili više zadruga (Slika 1).⁶ Uslijed izbijanja I svjetskog rata, te stvaranja nove državne zajednice (Kraljevine SHS), taj je prvotni plan zaustavljen i tek je konsolidacijom političkih prilika stvoren preduvjet za stvaranje vodne zadruge. Međutim, u proljeće 1924. godine došlo je do velike i razorne poplave Save koja je rezultirala enormnim štetama na poljoprivrednom području, stočnom i zemljišnom fondu, a time i državnom budžetu. Prostora za odgađanje više nije bilo, te je odlukom župana Sremske oblasti na dan 7. rujna 1924. sazvana konstituirajuća skupština, na kojoj je prihvaćanjem pravila ustrojena *Vodna zadruza za obranu od poplave Save i isušenje bosutskog područja* sa sjedištem u Vinkovcima (skraćeno: *Vodna zadruza Županja – Mitrovica*).⁷ Inundacijsko područje obuhvaćalo je područja poreznih općina u sastavu srezova (kotara) Sremska Mitrovica, Šid, Županja i Vinkovci (Slika 2):

- Mitrovački srez (kotar): porezne općine Bosut, Rača, Grk, Kuzmin, Martinci i Lačarak;
- Šidski srez (kotar): porezne općine Adaševci, Bačinci, Gibarac, Šid, Banovci, Ilača, Pusta Ivanci, Jamena, Kukujevci, Batrovci, Lipovac, Morović, Strošinci, Tovarnik, Ilinci i Mala Vašica;

Slika 2. Situacijski plan područja Biđ-bosutske vodne zadruge s ucrtanom trasom savskog nasipa i pratećih objekata. DAVU, ZVPDBBP, kut. 72.

⁶ DAVU, BBVZ, Spisi o registraciji i ustroju zadruge, Odluka Generalne inspekcije voda za Hrvatsku i Slavoniju u Zagrebu, br. GV-1633/1922, kut. 4.

⁷ DAVU, BBVZ, Zapisnik skupštine 7. 9. 1924, knj. 1.

Slika 3. Vodograđevna dozvola
Srijemske oblasti u Vukovaru od 16. 12.
1928. godine za izgradnju i učvršćenje
savskog nasipa. DAVU, BBVZ,
Vodograđevne dozvole, kut. 154.

- Županjski srez (kotar): porezne občine Gradišče, Županja, Bošnjaci, Podgajci, Rajevo Selo, Gunja Đurići, Račinovci, Drenovci, Soljani i Vrbanja;
- Vinkovački srez (kotar): porezne občine Cerna, Šiškovci, Retkovci, Prkovci, Otok, Komletinci, Donje Novo Selo, Nijemci, Apševci i Podgrađe.⁸

Vodna zadruga je u upravnom smislu bila podređena Generalnoj inspekciji voda za Hrvatsku i Slavoniju, koja je putem svojih hidrotehničkih odjeljenja bila upravno nadležno tijelo za sve vodograđevne radove u novoj državi. Hidrotehničko odjeljenje za bosutsko područje imalo je sjedišta u Sremskoj Mitrovici i Slavonskom Brodu.

Kako je i rečeno, glavna svrha osnivanja vodne zadruge bila je izgraditi novi savski nasip od Županje do Sremske Mitrovice kao zaštitu od poplave Save, te uspostaviti kanalsku mrežu kao zaštitu od oborinskih voda. Tako je već 1926. godine izrađena kompletna projektna dokumentacija koja sadrži pregledne nacрте, poprečne i uzdužne kanalske profile i profile nasipa, kolaudacijske elaborate, vodograđevne dozvole i suglasnosti, građevinske situacije, dnevničke, tehničke opise i projektnu dokumentaciju kako za kanale i nasipe, tako i za prateće zidane objekte (armirano-betonski i drveni mostovi, propusti, crpne stanice, ustave, stambeni objekti i čuvarnice nasipa i kanala). Na području kanalizacije izrađene su komasacijske osnove za općine i gromade

u svrhu regulacije kanalske mreže. Ovaj sveobuhvatan projekt izveden je u razdoblju 1928–1933. godine (Slika 3).⁹

Značajna promjena dogodila se 1930. godine kada je postojećoj zadrugi pridruženo i područje Biđ-polja (zapadno od ceste Županja – Vinkovci) koje je do tada pripadalo Vodnoj zadrugi za isušenje Biđ-polja sa sjedištem u Vrpolju (osnovana 1926. godine, no nikada nije djelovala samostalno, već je bila izravno pod upravom Hidrotehničkog oblasnog odjela u Osijeku). Pripajanjem područja sliva Biđa prošireni su zahvati na uređenju kanalske mreže i učvršćenju obrambenog nasipa i zapadno od Županje. Vodna zadruga je tako nastavila djelovati pod nazivom *Biđ-bosutska vodna zadruga* sa sjedištem u Vinkovcima.¹⁰ Na svom se istočnom dijelu Biđ-bosutska vodna zadruga graničila sa *Vodnom zadrugom za isušenje jugoistočnog Srema* sa sjedištem u Zemunu, na sjevernom dijelu sa *Vodnom zadrugom za regulaciju Vuke* u Osijeku, a na zapadnom sa *Vodnom zadrugom Jelas-polje* u Slavonskom Brodu. Prema odobrenim pravilima, poslovanjem

⁸ Pravila vodne zadruge usvojena su na glavnoj skupštini održanoj u Šidu 7. 9. 1924, a odobrena od strane Ministarstva poljoprivrede i voda Kraljevine SHS 18. 11. 1924. DAVU, BBVZ, Pravila, kut. 4.

⁹ Vidi arhivski fond DAVU, Zbirka vodogradevne projektne dokumentacije Biđ-bosutskog područja (ZVPDBBP).

¹⁰ DAVU, BBVZ, Pravila od 20. 10. 1930, kut. 4.

Zadruga upravljala je glavna skupština, dok je upravnim poslovima rukovala Direkcija kao izvršni zadrudni organ sa sjedištem u Vinkovcima. Svi zadrudni tehnički poslovi na terenu organizirani su putem sekcija koje su sjedišta imala u Bosutu, Gunji, Županji, Andrijevcima i Vinkovcima.¹¹

U razdoblju nakon ustroja izrađen je i sveobuhvatan posao oko uspostavljanja zadrudnog katastra kako bi se utvrdile količine pojedinih posjeda te, sukladno njima, utvrdili iznosi vodnih doprinosa koje su interesenti bili dužni plaćati za sve vodograđevne radove na području kojega je Zadruga pokrivala. Za svaku općinu prikupljeni su posjedovni listovi, te izrađene cjelovite evidencije vodnih doprinosa, koji nam pružaju vrijedne podatke o posjedima, vlasništvu i vodoprivrednom udjelu posjednika (pojedinci, tvrtke i ustanove).

Poteškoće u radu, uzrokovane prije svega slabom naplatom vodnih doprinosa a time i gubitkom proračuna, dovele su do niza financijskih problema, što je nadležno ministarstvo primoralo da se kod zadruga postave vladini povjerenici koji su vodili upravu u vrijeme nužne konsolidacije poslovanja. Zadrudni povjerenik je upravljao radom Zadruga 1929–1936. godine, a uspostavom tzv. Nezavisne Države Hrvatske 1941. (dalje: NDH) i nastupom ratnih okolnosti, ukinuta je i njena samostalnost, te je čitavim poslovanjem vladin povjerenik od tada upravljao samostalno, bez skupštine i upravnog odbora.

U hijerarhiji vodnoga gospodarenja vodna zadruga bila je podređena upravi Generalne direkcije voda Ministarstva poljoprivrede i voda Kraljevine SHS, da bi od 1928. nadležnost prešla na Ministarstvo građevina Kraljevine Jugoslavije. U pogledu izdavanja dozvola za sve vodograđevne radove nadležno tijelo bio je Hidrotehnički odjel Sremske oblasti u Sremskoj Mitrovici. Ukidanjem oblasti i uspostavljanjem banovina kao administrativno-teritorijalnih jedinica 1929. godine, područje Biđ-bosutske vodne zadruga bilo je podijeljeno na tri jedinice – Savsku, Dunavsku i Drinsku banovinu. Kako bi se izbjegla ova nelogična podjela na tri upravno-nadležna tijela u pogledu vođenja upravnih postupaka, odlukom Ministarstva građevina u Beogradu 1931. godine u svim je vodograđevnim predmetima nadležnost objedinjena i prenijeta na Upravu Savske banovine u Zagrebu.

Uspostavom NDH 1941. godine upravna je nadležnost nad radom zadruga potpala pod Ravnateljstvo melioracionih i regulacionih radova i Upravu sredidbenih i poboljšanih radova u Zagrebu. U tom je razdoblju Biđ-bosutska vodna zadruga bila udružena i u Savez vodnih zadruga NDH u Osijeku koji je u vremenu 1941–1944. godine djelovao kao koordinacijsko tijelo koje je raspravljalo te nadležnom tijelu dostavljao prijedloge i smjernice o svim pitanjima iz vodnoga gospodarstva.¹²

Ulaskom u socijalističku Jugoslaviju 1945. godine nadzor nad radom Zadruga prvo je prešao na Ministarstvo građevina DFJ, a potom (1947. godine) na Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva NRH. Tada se kao jedno od ključnih pitanja nametnulo i pitanje

¹¹ Prema sačuvanim statutima i spisima direkcije vodne zadruga sjedište joj se *de iure* nalazilo u Vinkovcima. No stvarno, direkcija je od samoga početka svoje sjedište imala u Sremskoj Mitrovici. Tek od 1941. sjedište je iz Sremske Mitrovice i formalno premješteno u Vinkovce. Unatoč tome, sjednice skupštine i odbora u pravilu su se održavale na više mjesta, tako da je konstituirajuća sjednica 1924. godine održana u Šidu, a kasnije su se sjednice održavale u Vinkovcima (palača Brodske imovne općine), Sremskoj Mitrovici (hidrotehnički odjel Sremske oblasti), Županji (Gradsko poglavarstvo), Garčinu i drugim mjestima.

¹² DAVU, BBVZ, Spisi o registraciji i ustroju vodne zadruga, kut. 4.

razgraničenja nadležnosti nad do tada jedinstvenim srijemskim poplavnim područjem koje je sada potpalo pod dvije federativne jedinice – Federalnu Državu Hrvatsku (područje zapadnog dijela Srijema i Posavine) i Vojvodinu (istočni dio Srijema), pod upravom Glavnog Narodnooslobodilačkog odbora Vojvodine u Novom Sadu. U listopadu 1945. konačno je odlučeno da se područje Biđ-bosutske vodne zadruge podijeli na dva dijela, tako da je dio hrvatskog područja Srijema ostao pod upravom *Biđ-bosutske vodne zadruge u Vinkovcima*, dok je dio koji je potpao pod Autonomnu Pokrajinu Vojvodinu pripao novoosnovanoj *Biđ-bosutoj vodnoj upravi u Sremskoj Mitrovici* kao samostalnoj jedinici.¹³

Konačno, u okviru reorganizacije vodoprivredne službe na socijalističkim osnovama, rješenjem Ministarstva poljoprivrede Narodne Republike Hrvatske od 27. veljače 1948. sve su vodne zadruge ukinute, a umjesto njih osnovane vodne uprave pod izravnim administrativno-operativnim rukovođenjem Glavne uprave za melioracije i regulacije rijeka Ministarstva poljoprivrede Zagreb. Izvođenje radova na vodnim objektima, koje su do tada obavljale sekcije vodnih zadruga, povjereno je novoosnovanim poduzećima za melioracije i regulacije radove. Na području koje je pokrivala Biđ-bosutska vodna zadruge osnovano je poduzeće „Jelas“ sa sjedištem u Slavonskom Brodu, koje je preuzelo sredstva i radnike bivše županijske sekcije vodne zadruge. Vodne uprave tako su nastavile obavljati tehničko-upravne poslove na održavanju rijeka i kanala, da bi daljnjom reorganizacijom, koja je uslijedila u veljači 1949. godine, i one bile ukinute, a sva sredstva i službenici vodnih uprava prešli su tadašnjim poduzećima za melioracije i hidroregulacije.¹⁴

SADRŽAJ I FIZIONOMIJA GRADIVA

Najveći dio gradiva fonda, u količini od 31 d/m, preuzet je 1964. godine od strane tadašnjeg imatelja, Vodne zajednice „Biđ-Bosut“ Vinkovci. Podaci o preuzimanju upisani su u Knjigu primljenog arhivskog gradiva Državnog arhiva u Osijeku pod rednim br. 4/1964. Nakon osnivanja Državnog arhiva u Vukovaru i provedenog razgraničenja sa do tada nadležnim arhivom u Osijeku, navedeno je gradivo Osječki arhiv predao novoosnovanom Državnom arhivu u Vukovaru 2015. godine, što je upisano u Knjigu primljenog arhivskog gradiva pod rednim br. 257.

Preostalo gradivo, u količini od cca 5 d/m, Arhiv je preuzeo 2013. godine javnom primopredajom od strane njegova imatelja – Hrvatskih voda, Vodnogospodarskog odjela za srednju i donju Savu, ispostave Vinkovci. Najveći dio naknadno predanoga gradiva

¹³ Rasprava o daljnjem ustroju vodne zadruge na do tada nedjeljivom sremskom području tekla je od listopada 1945. do konačnog razgraničenja 10. 2. 1947. godine, kada je izvršena i primopredaja arhivskoga gradiva vodnih uprava između hrvatskog i vojvođanskog dijela. Tako je u sastavu vinkovačke vodne zadruge ostala arhiva koja se odnosi na vodograđevne radove izvršene u hrvatskom dijelu, a sremskomitrovačkoj vodnoj upravi arhiva za vojvođanski dio Srijema. Opći spisi glavne direkcije zadruge pripali su pak vinkovačkoj vodnoj zadruzi, kao i spisi koji se odnose na cjeloviti projekt savskog nasipa zajedno s pripadajućim projektima ustava i pumpnih stanica na Bosutu i Mandelosu. Vidi: DAVU, BBVZ, Spisi o registraciji i ustroju vodne zadruge, kut. 4.

¹⁴ DAVU, BBVZ, Spisi o registraciji i ustroju vodne zadruge, kut. 4.

odnosio se na zbirku projekata i nacrtu nasipa, kanalske mreže i vodograđevnih objekata, a s navedenim gradivom preuzeto je i gradivo pravnih sljednika – Vodne zajednice Biđ-Bosut Vinkovci, JVP Biđ-Bosut Vinkovci i SVIZ-a Vinkovci. Podaci o primopredaji upisani su Knjigu primljenog arhivskog gradiva pod rednim br. 233.

Nakon detaljne arhivističke obrade gradivo fonda je, s obzirom na vrste i sadržaj, razdvojeno u dvije zasebne arhivske dokumentarne cjeline: fond *Biđ-bosutska vodna zadruha* i *Zbirka vodograđevne projektne dokumentacije biđ-bosutskog područja*. Naime, dio preuzetoga gradiva sadržavao je tehničku dokumentaciju u vidu projekata izgradnje nasipa, kanalske mreže i vodograđevnih objekata (crpne stanice, ustave, mostovi, propusti i čuvarnice), te je zbog svoje specifičnosti kao kartografskog izvora izdvojen i zajedno s dokumentacijom iz drugih fondova oblikovan kao zasebna zbirka projektne dokumentacije. Strukture fonda i zbirke u nastavku teksta donose se zasebno u potpoglavljima.

Biđ-bosutska vodna zadruha (fond)

Arhivski fond Biđ-bosutske vodne zadruge evidentiran je pod signaturom HR-DA-VU-VK-403 i sadrži gradivo nastalo u rasponu od 1889. do 1949. godine, ukupne količine od 23 d/m, sadržanih u 296 knjiga i 165 kutija spisa. Arhivsko gradivo fonda relativno je dobro sačuvano (stupanj sačuvanosti 80%), a najvrjednije cjeline odnose se na sačuvane zapisnike sa sjednica skupštine i Upravnog odbora s prilogima (izvješća, ugovori, nacrti akata), koji nude cjelovit uvid u ustroj i djelovanje stvaratelja. Osim serije zapisnika sjednica, sačuvani su i spisi zadružnog povjerenika, urudžbeni zapisnici i tekući spisi iz administrativnog poslovanja koji zaokružuju sliku o tekućoj korespondenciji, odnosima i vezama stvaratelja s drugim tijelima i načinu izvršenja poslova i zadataka iz djelokruga rada stvaratelja.

Vrijedna serija gradiva odnosi se i na seriju imovinsko-pravnih poslova u okviru koje su sačuvani cjeloviti podaci iz zadružnog katastra za sva mjesta i općine na kojemu je stvaratelj djelovao. Zajedno s evidencijama vodnih doprinosa, ovi podaci vrijedan su izvor za proučavanje vlasničkih odnosa, stanja posjeda i zemljišnih odnosa na zadružnom području. Obavijesti o statusu i pravnoj regulativi razvoja hidromelioracijske i hidrorregulacijske službe u vremenu djelovanja stvaratelja pružaju i spisi o registraciji, uredbi i ukazi nadležnih tijela, kao i opći akti stvaratelja (statuti) razvrstani u seriji Organizacija poslovanja.

Struktura fonda oblikovana je uspostavom slijedećih serija spisa prema izrađenom sumarnom inventaru fonda:¹⁵

a) Rad tijela upravljanja i koordinacijskih tijela, 1924–1947; 6 knj., 4 kut.; 0,6 d/m

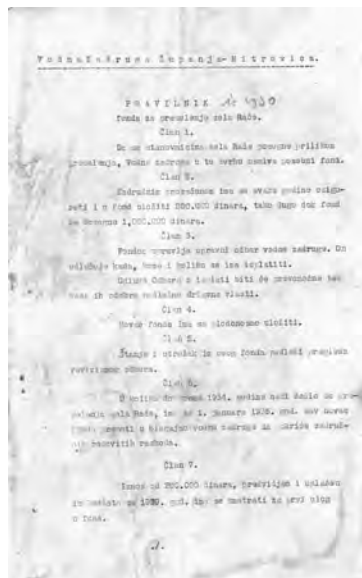
Serija sadrži zapisnike sa sjednica tijela upravljanja vodne zadruge (skupština, upravni i savjetodavni odbor) i koordinacijskih tijela (konferencije predstavnika vodnih zadruga, odbori i savezi vodnih zadruga). Najviše tijelo upravljanja bilo je Skupština, koja je odlučivala o svim važnim pitanjima ustroja i djelovanja zadruge: donošenju i izmjenama zadružnih pravila, utvrđivanju osnova vodnoga gospodarenja u poslovima isušivanja naplavnog područja i obrane od poplava, kadrovskim regulacijama (plaće i broj či-

¹⁵ DAVU, BBVZ, Sumarni inventar.

Levo: **Slika 4.** Pravilnik Fonda za preseljenje sela Sremska Rača iz 1930. godine. DAVU, BBVZ, kut. 5.

Gore: **Slika 5.** Situacijski plan novog nasipa u općinama Bosut i Sremska Rača. 1930. godina. DAVU, BBVZ, Spis br 2134/30, kut 15.

novnika), izboru i razrješenju predsjednika i članova Upravnog odbora, donošenju proračuna i izradi završnih izvješća, raspolaganju glavnicom zadruge i novčanim sredstvima, sklapanju zajmova, te ukidanju Zadruga. O svim drugim pitanjima, kao i provedbi tekućih poslova, određenih zadružnim pravilima, upravljalo se na sjednicama Upravnog odbora vodne zadruge.

b) Organizacija poslovanja, 1903–1949; 2 kut.; 0,2 d/m

Serijski sadrži dokumente kojima se normira poslovanje stvaratelja – spise o registraciji zadruge, ustroju i uređenju zajedničke službe u bivšim državama, te opće akte (statuti, pravilnici) kojima se određuju način djelovanja i poslovanja stvaratelja. Unutar arhivske jedinice pravilnika sačuvan je i poseban opći akt kojim se uređuje fond za pokrivanje troškova preseljenja sela Sremska Rača 1930. godine, koje je bilo jedan od najopsežnijih zahvata povodom izrade projekta izgradnje novog savskog nasipa 1928–1933. godine (Slike 4 i 5).

c) Opće-upravni poslovi, 1925–1948; 66 knj., 103 kut.; 14 d/m

Serijsa sadrži dokumentaciju protokoliranu kroz registraturne evidencije: urudžbene zapisnike i kazala, a sastoji se od povjerljivih spisa, protokoliranih spisa u evidencijama ministarskog povjerenika, te redovnih ulaznih i izlaznih dokumenata (opći spisi), vođenih višerazinski prema direkciji i sekcijama (odsjecima). Direkcija je bila ujedno glavna pisarnica stvaratelja koja je vodila središnji urudžbeni zapisnik, te protokolirala sve primljene ili poslane dopise prema nadležnim tijelima u postupcima obavljanja vodoprivredne djelatnosti, ili nižim tijelima (njoj podređenih sekcija) koja su obavljala poslovanje kao ispostave na terenu. Serijsa ocrtava čitavo poslovanje stvaratelja, a sačuvani zapisi vrijedan su nositelj informacija o vodoprivrednoj djelatnosti srijemskog područja. Velik broj zapisa odnosi se na reguliranje vodnih doprinosa i prepiske sa sudovima u svezi dugovanja istih, izvođenje radova na nasipu, kanalima i objektima u vlasništvu stvaratelja, tekućem poslovanju zadruge i drugim pitanjima iz djelokruga rada.

Osim gradiva direkcije, u sačuvanim spisima pojedinih sekcija mogu se naći brojni podaci o vodnim mjerenjima, prijavama šteta, tehničkim radovima na izgradnji nasipa ili isušivanju područja, održanju nasipa i kanala i drugim tekućim poslovima.

d) Imovinsko-pravni poslovi, 1889–1948; 49 kut.; 5,8 d/m

Serijsa sadrži dokumentaciju kojom se reguliraju imovinsko-pravni poslovi stvaratelja. Dakako da najznačajniju cjelinu predstavljaju posjedovni listovi kao temelj zadrugnoga katastra, složeni prema abecednom poretku zemljoposjednika – interesenata vodne zadruge u okviru pojedine porezne (katastarske) općine. Oni pružaju vrijednu evidenciju o stanju posjeda koja je stvaratelju služila u svrhu evidentiranja površina i razreza vodnog doprinosa, a interesentu u svrhu prava biranja i zastupanja putem odbornika. Osim njih sačuvani su imovinsko-pravni dokumenti kojima se regulira vlasništvo u svrhu izgradnje kanalske mreže (komasacije i eksproprijacije), primjeri kupoprodajnih ugovora, te sudski spisi regulacije tužbenog zahtjeva tvrtke za izgradnju savskoga nasipa, koji se protezao godinama i znatno teretio redovno poslovanje stvaratelja.

Kod svih se arhivskih jedinica radi o zapisima koji su još kod stvaratelja odloženi i čuvani zasebno kao dio operativne dokumentacije pravne i tehničke službe. Zbog naravi i stanja vođenja pismohrane, očigledno je da se dio zapisa iz navedenih predmeta može naći i u seriji općih spisa kao dio središnje pisarnice.

e) Vodoprivredna i građevinska djelatnost, 1898–1949; 4 kut.; 0,5 d/m

Serijsa sadrži predmete građevinske, vodoprivredne i vodno-redarstvene naravi. Najvrjednije cjeline odnose se na predmete vođene zasebno od općih spisa, putem tehničke službe kao operativne jedinice u građevinskim poslovima. Najvrjednija cjelina su vodograđevne dozvole za izgradnje i rekonstrukcije kanala i nasipa, tehnički spisi u svezi izgradnje vodograđevnih objekata (mostovi i propusti, crpne stanice, čuvarnice, telefonska linija i dr.)

Najznačajniji dio serije vodograđevinske djelatnosti izvorno je kod stvaratelja predstavljala bogata i dobro sačuvana cjelina projektne dokumentacije koja je, kako je u uvodu poglavlja rečeno, izdvojena iz cjeline fonda te zajedno s dokumentacijom vodnoga graditeljstva drugih stvaratelja odložena zasebno u Zbirku vodograđevne projektne dokumentacije biđ-bosutskoga područja.

f) Financijsko poslovanje, 1926–1948; 224 knj., 4 kut.; 2 d/m

Seriya sadrži dokumentaciju iz financijskog poslovanja, unutar koje se najvrjedniji dio odnosi na glavne Knjige razreza vodnih doprinosa, s obzirom da one sadrže cjelovite evidencije o svim članovima Zadruga i obveznicima plaćanja vodnog doprinosa (interesenti). Složene su prema poreznim općinama u kronološkom poretку. Ostali zapisi o financijskom poslovanju sadržani su u proračunima i završnim računima stvaratelja.

g) Radni odnosi, 1929–1947; 2 kut.; 0,3 d/m

Seriya sadrži zapise u svezi reguliranja radnih odnosa vodno-zadružne administracije. Najvrjednija jedinica u seriji su popisi zaposlenika, koji pružaju uvid u kadrovsku strukturu stvaratelja. Osim nje, sačuvani su i osobni dosjei, složeni abecednim poretком, dok su ostale arhivske jedinice sačuvane tek fragmentarno.

138

Zbirka vodograđevne projektne dokumentacije biđ-bosutskog područja (zbirka)

Arhivska zbirka nastala je nakon preuzimanja i obrade arhivskoga gradiva više fondova s područja vodograđevinske djelatnosti izdvajanjem nacрта i projektne dokumentacije o vodno-građevinskim objektima kao specifičnih strukturnih jedinica, ponajviše jer je preuzimanjem navedenih fondova od stvaratelja utvrđeno postojanje projekata i nacрта iz vremenskih razdoblja koja se ne mogu dovesti u direktnu svezu s djelovanjem samih stvaratelja dokumentarnih cjelina. Na taj su način izdvojeni i u navedenu zbirku složeni projekti i nacrti iz slijedećih fondova: Javno vodoprivredno poduzeće „Biđ-Bosut“ Vinkovci (1952–1996), sign. HR-DAVU-VK-402, Samoupravna vodno-interesna zajednica „Biđ-Bosut“ Vinkovci (1975–1990), sign. HR-DAVU-VK-397, te Biđ-bosutska vodna zadruga (1924–1948), sign. HR-DAVU-VK-403.

Arhivsko gradivo zbirke sadrži projektну dokumentaciju o vodograđevnim objektima biđ-bosutskog i savskog slivnog područja iz vremena 1881–1978. godine. Najveći dio odnosi se na već spomenutu kapitalnu izgradnju obrambenog savskog nasipa od Županje do Sremske Mitrovice kao zaštite od poplave rijeke Save 1928–1933, njegovu detaljnu rekonstrukciju 1959, te sveobuhvatnu izgradnju kanalskih mreža poreznih i katastarskih općina kao mjeru zaštite od oborinskih (nizinsko područje) i brdskih voda (lateralni kanali), izvedenih u razdoblju od 20-tih i 30-tih godina, a konačno reguliranih u razdoblju 1959–1970. godine.

Struktura zbirke oblikovana je uspostavom slijedećih serija spisa prema izrađenom sumarnom inventaru:¹⁶

a) Odvodnja nizinskog područja biđ-bosutskog basena, 1892–1975; 2 knj., 60 kut.; 7,5 d/m

Seriya sadrži detaljne projekte i nacрте izgradnje kanalskih mreža u poreznim i katastarskim općinama, posebno za skupine kanala nizinskog, a posebno za kanale brdskog područja (lateralni kanali). Dokumentacija sadrži kanalske osnove (idejni, glavni i izvedbeni projekti), profile kanala, pregledne nacрте općina, prateće elaborate komasacije kanalskog područja, tehničke opise projekata i građevinske situacije. Najznačajnije gradivo vezano je uz projekte detaljne hidriomelioracije kanalskih mreža porezanih općina

¹⁶ DAVU, ZVPDBBP, Sumarni inventar.

izvedene nakon osnivanja vodne zadruge u 30-tim, te kompletnu rekonstrukciju rađenu u 50-tim i 60-tim godinama XX stoljeća.

b) Odvodnja brdskog područja biđ-bosutskog basena (lateralni kanali), 1928–1959; 5 kut.; 0,6 d/m

Serijsa sadrži projektnu dokumentaciju regulacije lateralnih kanala kao zaštite od brdskih voda u istočnom Srijemu (kanal Mandelos-Kukujevci), te zapadnom inundacijskom području zadruge (zapadni lateralni kanal). Sačuvano građivo datira od 1928. do 1959. godine, kada je sačinjena sveobuhvatna osnova regulacije zapadnog lateralnog kanala.

c) Odvodnja i kanalska mreža privatnih posjednika (poljoprivredna dobra, vlastelinstva i kombinati), 1912–1968; 2 kut.; 0,2 d/m

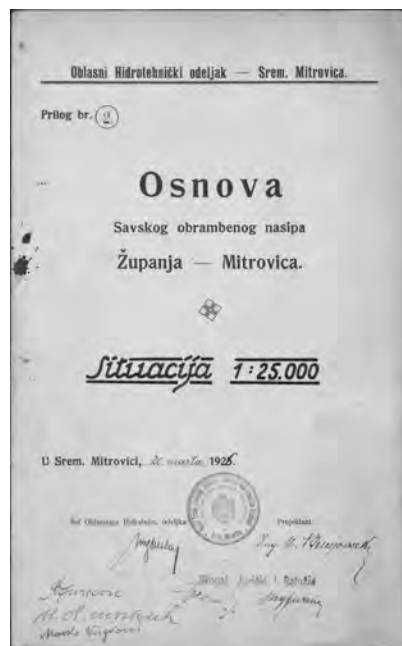
U okviru regulacije odvodnje nizinskog područja od oborinskih voda vrijednu cjelinu pružaju podaci o regulaciji kanalske mreže u vlasništvu privatnih posjednika: zemljišnih zajednica, općih poljoprivrednih zadruga, industrijskih kombinata i vlastelinstava (vlastelinstvo Mitrovica).

d) Kanalska mreža natapnih područja, 1949–1957; 1 kut.; 0,2 d/m

Serijsa sadrži regulacijsku osnovu za odvodnju u natapnim poljima biđ-bosutskog basena.

e) Obrana od poplave – projekti izgradnje savskog nasipa, 1881–1959; 14 knj., 21 kut.; 2,7 d/m

Obrana od poplave rijeke Save oduvijek je zauzimala važno mjesto u svim hidrotehničkim nastojanjima da se korisne obradive površine savskoga porječja zaštite od štetnih i dugotrajnih poplava i time omogući njihova potpuna iskoristivost, u koju je svrhu i došlo do osnivanja Biđ-bosutske vodne zadruge 1924. godine. Serijsa sadrži sveobuhvatan projekt izgradnje obrambenog savskog nasipa na potezu od Gunje do Sremske Mitrovice, rekonstrukciju postojećeg nasipa od Županje do Gunje 1928–1933. (Slika 6), te projekte njegove detaljne rekonstrukcije na temelju osnove iz 1959. godine. Vrijednu cjelinu predstavljaju i pojedinačne regulacije nasipa iz vremena 1881–1928. godine. Projektna dokumentacija sveobuhvatne izgradnje prvog savskog nasipa 1928. godine sadrži opće uvjete izgradnje i građevinske dozvole, osnovu izgradnje nasipa, profile nasipa, kolaudacijske operate, te prpratne spise (ponude s nacrtima, reklamacije i sl.)

Slika 6. Naslovna stranica projekta izgradnje novog savskog nasipa iz 1926. godine. DAVU, ZVPDBBP, kut. 72.

f) Vodograđevni zidani objekti, 1881–1978; 1 knj., 11 kut.; 1,5 d/m

Seriya sadrži projekte zidanih objekata, izvedenih u sklopu izgradnje nasipa i kanalske mreže (mostovi, crpne stanice, čuvarnice, ustave i sl.), te projekte upravno-stambenih objekata a u vlasništvu stvaratelja gradiva. Najvrjednije arhivske jedinice u seriji su dakako objekti projektirani kao dio sveobuhvatne osnove izgradnje savskog nasipa 1928–1933. godine. Među njima posebno mjesto zauzimaju projekti crpnih (pumpnih) stanica Kupina, Lipac, Vrtić, Mandelos, Strizno-Konjuša, Teča i Bosut, koje su sve započele s radom do 1938. godine.¹⁷ Osim projekata crpnih stanica, u seriji se nalaze i projekti ustava, armirano-betonskih mostova i propusta, te stambeno-poslovni objekti poput zajedružnih zgrada, stražarnica i čuvarnica nasipa, stanova, radionica i stambeno-poslovnih zgrada (Slika 7 i 8).

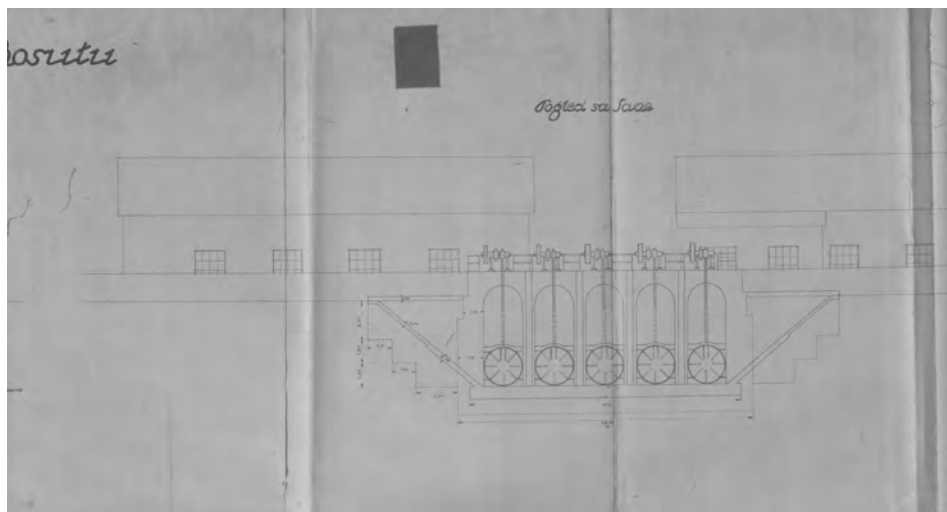
140

g) Telekomunikacijske mreže i naftovod, 1929–1977; 2 kut.; 0,3 d/m

Seriya sadrži projekte izgradnje telekomunikacijske mreže kao poveznice među gradovima sjedištima upravnih jedinica na području djelovanja stvaratelja, izgrađene u vremenu 1929–1959. godine, te njene popravke i rekonstrukcije. U seriji se nalazi i jedinica koja dokumentira izgradnju trase naftovoda „Bakar-Pančevo“.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Arhivsko gradivo Biđ-bosutske vodne zadruge svjedoči o samim počecima organizirane i sustavne vodograđevne djelatnosti na srijemskom prostoru u vremenu od osnivanja zadruge 1924. godine do reorganizacije vodno gospodarske službe na području NR Hrvatske 1949. godine. Kao takvo, nezaobilazan je izvor za proučavanje povijesti vodnog gospodarenja istočne Hrvatske, uključujući i dio Srijema koji se od 1945. godine našao

Slika 7. *Nacrt ustave u Bosutu, 1927. – 1933. godina. DAVU, ZVPDBBP, kut. 89*

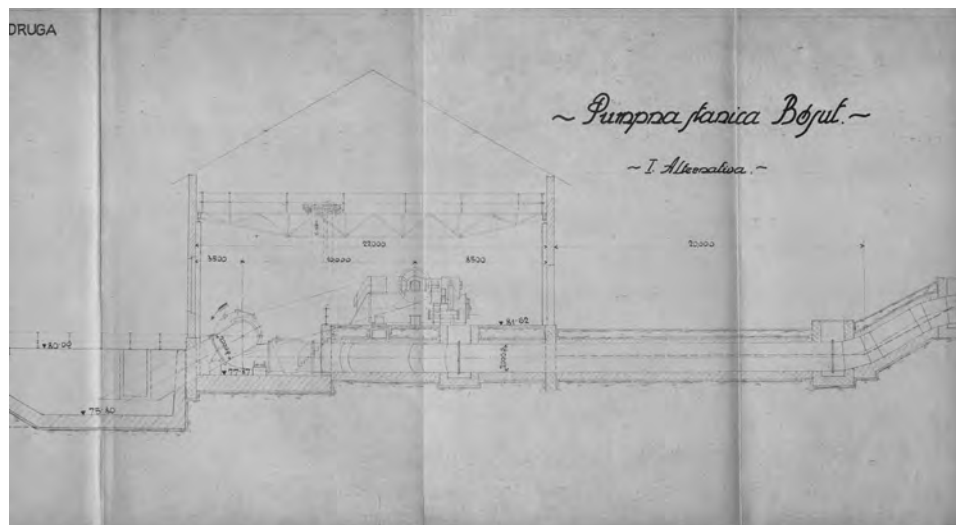
¹⁷ P. Elez, *n. dj.*, 38.

u sastavu Autonomne pokrajine Vojvodine. Arhivsko gradivo dostupno je za korištenje bez ograničenja u izvorniku, a pohranjeno je u prostorijama Arhivskog sabirnog centra u Vinkovcima u sastavu Državnog arhiva u Vukovaru. Dio gradiva već je korišten i publiciran za potrebe arhivske izložbe koja je priređena povodom Dana Vukovarsko-srijemske županije i 140 godina organiziranog vodnog gospodarenja u Hrvatskoj 2016. godine pod nazivom „Tri stoljeća hidroregulacije i hidromelioracije na području Vukovarsko-srijemske županije“.

REZIME

U radu je dat prikaz najvrjednijih dokumentarnih cjelina iz područja vodno-gospodarske djelatnosti u posjedu Državnog arhiva u Vukovaru: fonda Biđ-bosutske vodne zadruge (1924–1948) i Zbirke vodograđevne projektne dokumentacije biđ-bosutskog područja (1881–1978). Projektna dokumentacija i sačuvani spisi sadrže vrijedne zapise o povijesti vodograđevne službe na srijemskom prostoru, te projekte o izgradnji prvog savskog nasipa od Županje do Sremske Mitrovice 1928–1933. godine, kanalizacijskih mreža poreznih općina te projekte crpnih stanica, stražarnica i drugih poslovnih objekata na nekad geopolitički i gospodarski jedinstvenom srijemskom prostoru.

Osim navedenoga, cjelovitost sačuvanog prikazanog arhivskoga gradiva ne samo da reprezentira jedinstven obrazac djelovanja jedne vodne zadruge u vremenu Kraljevine SHS/Jugoslavije, već predstavlja bogat i vjerodostojan povijesni izvor za proučavanje povijesti vodograđevne djelatnosti na srijemskom području do 1945. godine. Uslijed novoustrojenih republičkih granica do tada jedinstven prostor se razdvaja na dva dijela – hrvatski pod upravom Federalne Države Hrvatske i vojvodanski pod upravom Glavnog Narodnooslobodilačkog odbora Vojvodine u Novom Sadu.

Slika 8. Nacrt crpne (pumpne) stanice u Bosutu, 1933. godina. DAVU, ZVPDBBP, kut. 93

IZVORI I LITERATURA

Izvori

- Državni arhiv u Vukovaru, HR-DAVU-VK-403, Biđ-bosutska vodna zadruga (BBVZ)
- Državni arhiv u Vukovaru, HR-DAVU-VK-486, Zbirka vodograđevne projektne dokumentacije biđ-bosutskog područja (ZVPDBBP)
- Hrvatski državni arhiv, HR-HDA-430, Slavonska generalkomanda

Literatura

- Elez, Petar. *Tri stoljeća hidroregulacije i hidromelioracije na području Vukovarsko-srijemske županije* (katalog izložbe), Državni arhiv u Vukovaru, Vukovar, 2016.
- Smrekar, Milan. *Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, sv. IV, Zagreb, 1903.
- Spannbauer, Ivan Nepomuk. *Odvodnja sa slavonske dravsko-dunavske nizine*, Osijek, 2006.
- Vujasinović, Branko. *Razvoj vodograđevne službe u Hrvatskoj do početka 19. stoljeća*, Hrvatske vode, br. 21, Zagreb, 2013.
- *Zakon o vodnom pravu od 31. 12. 1891*, Sbornik zakonah i naredabah od godine 1892., komad IV, br. 6.
- Živaković-Kerže, Zlata. *Savski nasip u županjskom kotaru – stanje krajem 19. stoljeća*, Scrinia Slavonica – Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest, Slavonski Brod, 2001.

Stjepan PRUTKI

**ARCHIVAL MATERIAL OF THE
BIĐ-BOSUT WATER COOPERATIVE –
THE SOURCE FOR STUDYING THE HISTORY OF THE
WATER MANAGEMENT ACTIVITY OF
THE SREM REGION**

Summary

This work presents the most valuable documentary units from water management activity which are held in the State Archives in Vukovar: the Biđ-Bosut water cooperative fond (1924-1948) and the Collection of waterworks project documentation of the Biđ-Bosut region (1881-1978). Project documentation and preserved files contain valuable records about the history of the water construction service in the Srem region, and projects about building of the first embankment of the Sava from Županja to Sremska Mitrovica 1928-1933, the sewerage network of tax municipalities, projects of pumping stations, toll houses and other business buildings on once, geopolitically and economically, single region of Srem.

In addition to the above said, the wholeness of the preserved and presented archival material not only represents the unique pattern of activity of a water cooperative in the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes/Yugoslavia, but it also represents the rich and reliable historical source for studying the history of the water management of the Srem region until 1945. Due to the newly established borders of the republics once single region was divided into two regions, one under the Socialist Federal Republic of Croatia administration, and the other under the Main National Liberation Committee of Vojvodina administration in Novi Sad